

درس ۹: نهضت ملی شدن صنعت نفت ایران

دلایل اهمیت نفت } ← پیشرفت صنعت ← اهمیت نفت به عنوان مهمترین منبع تأمین انرژی
← جنگ جهانی اول و دوم ← آشکار شدن اهمیت نفت برای کشورهای بزرگ و صنعتی

علت توجه کشورهای استعمارگر به منطقه خاورمیانه از جمله ایران ← کشف منابع نفت: در غرب آسیا
۱- تغییر و تحول بنیادین در امور سیاسی - اقتصادی و اجتماعی
۲- آثار مثبت در ابعاد مختلف زندگی مردم
یک نکته: ایران از نظر ذخایر نفت رتبه سوم و از نظر ذخایر نفت و گاز رتبه اول را در جهان دارا است.

قرارداد داریسی } ← در زمان مظفردالدین شاه
← بین ایران و داریسی (سرمایه دار انگلیسی)
← مفاد: واگذاری کشف و استخراج نفت و گاز در سراسر ایران به مدت ۶۰ سال
در مقابل: ۲۰ هزار لیبره نقد، ۲۰ هزار لیبره سهام و ۱۶ درصد سود خالص سالانه

بعد از آن ←

نتیجه فعالیت انگلیسی‌ها در ایران ← فوران چاه نفت در مسجد سلیمان
تأسیس شرکت نفت پارس و انگلیس: (۱) حفر چاه‌های متعدد در مسجد سلیمان، (۲) احداث خط لوله از مسجد سلیمان تا آبادان

آگاهی انگلیس از منابع نفت ایران و اهمیت آن برای نیروی دریایی خود:

}	۱- خریدن ۵۱ درصد سهام شرکت نفت پارس و انگلیس
	۲- حق نظارت کامل بر شرکت
- تبدیل شدن این شرکت به بازوی قدرت اقتصادی و سیاسی انگلیس
- ایجاد زمینه مناسب برای نفوذ و مداخله بیشتر انگلیس در ایران

اختلاف بین ایران و انگلیس بر سر نفت:

آغاز: پس از مشروطه در زمینه: عملکرد شرکت در پرداخت سهم ایران

نتیجه: لغو یک طرفه قرارداد داری توسط رضاشاه

}	قرارداد ۱۹۳۳
	- زمان انعقاد: در زمان رضاشاه پس از لغو قرارداد داری
	- افزایش سهم ایران نسبت به قرارداد فعلی
	- محدود شدن منطقه جغرافیایی قرارداد به میدان‌های نفتی شناخته شده جنوب
- افزایش مدت قرارداد به ۳۰ سال

اوضاع سیاسی - اجتماعی ایران پس از شهریور ۱۳۲۰:

حضور متفقین در ایران:

- ۱- کنترل مستقیم راه‌های اصلی خلیج فارس به مرزهای شوروی (شمال ایران)
- ۲- حفاظت از چاه‌ها و تأسیسات نفت جنوب
- ۳- بازداشت افراد طرفدار دولت‌های محور و آلمانی‌های فعال در ایران
- ۴- تأکید متفقین بر تأمین آذوقه و غله مورد نیاز مردم

یک نکته: کمبود و گرانی مواد غذایی موجب بروز اعتراض خیابانی در شهرهای مختلف از جمله تهران شد

اقدامات محمدرضاشاه در ابتدای سلطنت به منظور تحکیم جایگاه خویش:

- ۱- ادای سوگند در مجلس: مطابق قانون اساسی که سلطنت کند نه حکومت
- ۲- واگذاری املاک پدرش به دولت برای بازگرداندن به صاحبانش
- ۳- عدم محدود و ممنوع کردن حجاب (اطمینان به مراجع تقلید)

وضعیت سیاسی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲:

- ۱- تسلط شاه بر ارتش - قدرت اداری و اجرایی در اختیار مجلس و دولت بود
- ۲- اعیان و اشراف زمین دار و غیر زمین دار در مجلس، دولت و سطح محلی قدرت داشتند
- ۳- فعالیت گسترده احزاب و مطبوعات و داشتن نقش مؤثر در تحولات سیاسی و اجتماعی

رقابت آمریکا و شوروی برای کسب امتیاز نفت مثل نفت شمال در دوران اشغال ایران (مناطق خارج از محدوده قرارداد ۱۹۳۳)

تصویب طرحی به پیشنهاد مصدق ← منع کردن دولت از مذاکره و انعقاد قرارداد با کشورهای خارجی در مورد نفت بدون تأیید و تصویب مجلس (سیاست موازنه منفی)

سیاست موازنه منفی

ایستادگی در مقابل امتیازطلبی بیگانگان

در مقابل سیاست موازنه مثبت بود

تسلیم شدن در برابر قدرت‌های بزرگ و دادن امتیاز به آنها

توسط احمد قوام

علت: عدم خروج شوروی از ایران بدون گرفتن امتیاز

۱- رد این موافقت نامه توسط مجلس

۲- ممنوع کردن واگذاری هرگونه امتیاز نفت و مشتقات آن به خارجی‌ها

۳- مکلف کردن دولت برای انجام مذاکره و انجام اقدامات لازم برای گرفتن تمامی حقوق

ملی در مورد نفت جنوب ← (به معنای اعلام نارضایتی از قرارداد نفتی ایران و انگلیس)

← اعتراض به این قرارداد در محافل سیاسی و مطبوعاتی

مخالفت با امتیاز نفت شمال ←

اعتراض به قرارداد نفت جنوب ←

مذاکره میان ایران و انگلیس ←

← تدوین قرارداد الحاقی (گس - گلشائیان) ← مخالفت با این قرارداد و جلوگیری از تصویب آن توسط

۱- عدم در نظر گرفتن حقوق مادی مردم ایران

۲- نقض حاکمیت ملی و استقلال کشور

۳- مشروعیت دادن به تسلط بیگانگان بر نفت ایران

پیشنهاد طرح ملی شدن نفت:

توسط مخالفان قرارداد الحاقی

نتیجه: (۱) برپایی اعتصاب‌ها و تظاهرات

(۲) حمایت افراد و گروه‌های سیاسی، ملی و مذهبی از جمله آیت‌الله کاشانی (وی در اعلامیه ای مبارزه برای ملی شدن نفت را تکلیف

دینی و وطنی شمرد و برخی علما نیز نظر وی را تأیید کردند)

(۳) فعالیت انگلیس و عوامل داخلی اش برای حفظ منافع استعماری و جلوگیری از دستیابی مردم ایران بر حقوق خویش

(یک نکته: رزم آرا (نخست وزیر) از انگلیس حمایت و با ملی شدن نفت مخالفت می کرد)

- پس از قتل رزم آرا توسط خلیل طهماسبی از فداییان اسلام مهمترین مانع بر سر راه ملی شدن

نفت برداشته شد

- زمان } ۲۴ اسفند ۱۳۲۹: در مجلس شورای ملی

- ۲۹ اسفند ۱۳۲۹: در مجلس سنا

- عوامل مؤثر بر آن } ۱- جنبش مردم هند علیه انگلیس

۲- موفقیت حرکت‌های استقلال طلبانه در کشورهای آسیایی و آفریقایی

- افکار عمومی

- با حمایت } - همکاری نیروهای ملی و مذهبی

- پشتیبانی آیت الله کاشانی

- هدف } - اجرای قانون ملی نفت

- خلع ید از شرکت نفت ایران و انگلیس

- اقدامات: اعزام هیئتی به رهبری مهدی بازرگان به خوزستان برای خارج کردن مراکز و

تأسیسات نفتی از حوزه اختیار ایران و انگلیس

اقدامات انگلیس:

- ۱- قطع پرداخت فوق العاده حقوق کارگران برای تحریک کارگران به اعتصاب ← سیاسی، اقتصادی
- ۲- فرستادن کشتی جنگی و تهدید نظامی ← نظامی
- ۳- شکایت از ایران در مجامع بین المللی ← سیاسی

- ۴- تهدید اقتصادی { ۱- تعطیلی شعب بانک انگلیس
۲- خارج کردن سرمایه‌های شرکت نفت
۳- تحریم اقتصادی

عکس العمل مصدق: (۱) اجرای سیاست اقتصاد بدون نفت ← (۲) دفاع از ایران در مجامع بین المللی ← شورای امنیت و دیوان لاهه به نفع ایران رأی دادند ← درخواست ایران از انگلیس برای پرداخت بدهی خود و خسارت تأخیر آن ← مخالفت انگلیس ← قطع رابطه سیاسی ایران و انگلیس

درخواست گرفتن وزارت جنگ از شاه توسط مصدق:

علت: کاهش قدرت دربار و مقابله با کارشکنی آنها
نتیجه: مخالفت شاه و استعفای مصدق ← روی کار آمدن قوام ← فتوای جهاد ← قیام ۳۰ تیر
بازگشت مصدق ← (۱) منع نمودن شاه از ملاقات با سفرای خارجی
(۲) به دست گرفتن وزارت جنگ و فرماندهی نیروهای مسلح توسط مصدق
علت: با این قیام شاه موقعیت خود را در خطر دید

نهضت ملی نفت: آغاز: با اتحاد نیروهای سیاسی و مذهبی و بر محور مبارزه با انگلیس آغاز شد.
با همکاری کاشانی و مصدق ← برداشته شدن موانع

پس از قیام ۳۰ تیر به تفرقه و دشمنی تبدیل شد:

دلایل: قدرت طلبی، لجاجت، خودمحوری و منفعت طلبی
نتایج: (۱) فراموش شدن اهداف نهضت و منافع کشور (۲) تلاش دشمنان خارجی و عوامل داخلی برای نابودی نهضت و سرنگونی مصدق
رابطه مصدق و آمریکا } - امید مصدق به حمایت آمریکا از ماجرای نفت ایران
- حمایت آمریکا از انگلیس و اتحاد با آنها برای براندازی مصدق ← علت سیاست فعال آمریکا در مورد ایران بعد از جنگ جهانی دوم

کودتای ۲۸ مرداد:

طراحی کودتا توسط آمریکا و انگلیس: هدف: سرنگونی مصدق و به نخست وزیری رساندن زاهدی
برنامه: (۱) ایجاد آشوب‌های خیابانی در ایران (۲) به راه انداختن جنگ روانی علیه مصدق در مطبوعات (۳) متقاعد کردن شاه به وسیله اشرف پهلوی و شو ارتسکف فراهم شدن زمینه از طریق ملاقات مأمور سیا با زاهدی
انجام کودتا: توسط: واحدهایی از ارتش به فرماندهی زاهدی و عوامل داخلی
با حمایت: سیاسی و مالی آمریکا و انگلیس و شاه و دربار
نتیجه: تسخیر مراکز مهم دولتی و سرنگونی مصدق و به نخست وزیری رسیدن زاهدی

اوضاع پس از کودتای ۲۸ مرداد:

- ۱- اعلام حکومت نظامی توسط زاهدی
  - ۲- دستگیری و محاکمه مصدق و تعدادی از همکارانش
  - ۳- غیرقانونی اعلام کردن احزاب سیاسی و روزنامه‌های مخالف و انحلال آنها
  - ۴- توافق حکومت پهلوی با آمریکا و انگلیس بر سر نفت ← بسته شدن قرارداد نفتی
- ویژگی‌های این قرارداد
- واگذاری نفت ایران به کنسرسیومی از شرکت‌های نفتی انگلیس، آمریکا، هلند و فرانسه
  - استخراج و فروش نفت ایران به مدت ۲۵ سال توسط کنسرسیوم
  - دادن نیمی از سود خالص خود به ایران
- پایه گذاری توسط: شخصیت‌های ملی و مذهبی از جمله استادان دانشگاه
- اقدامات: ۱- مخالفت استادان با قرارداد جدید نفتی ← اخراج از دانشگاه
- نهضت مقاومت ملی
- ۲- مخالفت آیت الله کاشانی با این قرارداد
  - ۳- اعتراض دانشجویان به برقراری روابط سیاسی مجدد ایران و انگلیس و سفر معاون رئیس جمهور آمریکا (نیکسون) به ایران ← شهادت سه تن از دانشجویان